

คุณค่าของตำนาน

วิจักขณ์ พานิช

ในโลกปัจจุบัน ที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารก่อให้เกิดเมฆหมอกแห่งโลกาภิวัตน์ ครอบคลุมไปทั่วทุกวัฒนธรรม ไซศาสตร์ตะวันตกในรูปของเทคโนโลยีและความก้าวหน้าทางวัตถุได้ครอบงำโลกศักดิ์สิทธิ์แห่งประสบการณ์ ความหมาย และคุณค่า แทบหมดสิ้น จะหาระบบวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมที่ยังหลงเหลือไม่เจือปนไปกับวัฒนธรรมความนำสมัยนั้น แทบจะไม่มี คำถามของสังคมสมัยใหม่รวมถึงสังคมไทยในตอนนี้ ก็คือ จะทำเช่นไรให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของคุณค่าทางจิตวิญญาณแห่งมนุษยชาติ เพื่อที่จะสามารถสร้างเป็นรากฐานทางสังคมสมัยใหม่ที่ยั่งยืนได้

ในช่วงห้าปีที่ผ่านมา ผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาผลงานทางความคิดของนักปรัชญาศาสนาชาวตะวันตกที่มีความลุ่มลึก หนึ่งในนั้นคือนักประวัติศาสตร์ศาสนาชาวโรมาเนียที่ชื่อ เมอซิเอ เอเลียเด งานของเขาได้ช่วยทำให้วิธีการมองโลกอย่างคำชาวที่ผู้เขียนได้รับการปลูกฝังจากระบบการศึกษากระแสหลัก เปิดกว้างมากขึ้น

อิทธิพลของเมอซิเอ เอเลียเด (Mircea Eliade, 1907-1986) ที่มีต่อวงการวิชาการในทางปรัชญาและศาสนาของตะวันตกนั้นมีมากเกินกว่าที่จะกล่าวได้หมด เขาถือเป็นนักปราชญ์ร่วมสมัยของตะวันตกเพียงไม่กี่คน ที่อุทิศชีวิตทุ่มเทสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ เพื่อเปิดโลกทางความคิดให้ชาวตะวันตกได้เข้าใจความหมายของคุณค่าชีวิตทางด้านจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง เป็นการเปิดมุมมองในเรื่องศาสนาให้มากกว่าการเป็นเพียงความเชื่อ (faith) หรือ หลักถกเถียงทางปรัชญา (Philosophy) ที่สำคัญคือ เขาเป็นนักวิชาการที่แสวงหาคุณค่า และความหมายของการมีชีวิตอยู่ ท่ามกลางความรุนแรงทางความเชื่อและวัฒนธรรมที่ถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของคริสตจักรในซีกโลกตะวันตก

เอเลียเดเรียนจบมาทางด้านปรัชญา ใช้เวลาในวัยหนุ่มเรียนรู้ปรัชญาตะวันตกจนแตกฉานในมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงหลายแห่งในยุโรป จากนั้นเขาได้เดินทางไปศึกษาภาษาสันสกฤต และปรัชญาศาสนาตะวันออก ที่ประเทศอินเดีย สี่ปีที่เขาใช้ชีวิตเรียนรู้ที่อินเดียทำให้แนวคิดทางปรัชญาของเขามีความลึกซึ้งมากกว่าการเป็นแค่หลักการที่ใช้ในการถกเถียงทั่วไป งานของเอเลียเดแม้จะมีกลิ่นอายของการวิเคราะห์ด้วยหลักการแบบตะวันตก แต่ก็มีแนวทางที่แปลกออกไป นั่นคือการวิเคราะห์เพื่อการเข้าถึงซึ่งความหมาย และคุณค่า ของประสบการณ์อันศักดิ์สิทธิ์ของปัจเจก งานชิ้นแรกที่เขาเขียนหลังจากกลับจากอินเดีย มีชื่อว่า “โยคะ ศาสตร์แห่งความเป็นอมตะ และการหลุดพ้น” (Yoga: Immortality and Freedom) ความโดดเด่นทางความคิดของเอเลียเด ทำให้เขาถูกเชิญไปสอนที่ University of Chicago ซึ่งที่นั่น เขาได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์และหัวหน้าภาควิชา ประวัติศาสตร์ศาสนา ซึ่งในยุคนั้น Divinity School หรือ โรงเรียนเทวศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก ถือเป็นศูนย์รวม

ของนักคิด นักวิชาการชาวตะวันตก ผู้แสวงหาคุณค่าและความหมายของชีวิต อย่างมากมาย โดยเฉพาะคุณค่าที่อยู่นอกกรอบอิทธิพลของอำนาจแห่งโบสถ์คริสตจักร

เรจินัลด์ เรย์ (Reginald A. Ray) อาจารย์คนสำคัญของมหาวิทยาลัยนาโรปะ ผู้เป็นลูกศิษย์ของเอลิอาเด สมัยที่เขาทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกอยู่ที่โรงเรียนเทวศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้กล่าวถึงอาจารย์ที่ปรึกษาของเขาไว้ว่า “เอลิอาเดถือเป็นบุคคลสำคัญที่สุดคนหนึ่งของวงการวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา เขาเปรียบเหมือนผู้เปิดโลกแห่งคุณค่าและความหมาย ให้ชาวตะวันตกได้เห็น ว่า ศาสนาหาใช่เป็นเพียงแค่ปรัชญาทางความคิด หรือความเชื่อศรัทธา แต่ศาสนาคือ คุณค่าทางจิตวิญญาณของมนุษยชาติ ที่สามารถสัมผัสได้จากประสบการณ์ตรงในชีวิตประจำวัน เอลิอาเดจะเน้นย้ำกับนักเรียนของเขาเสมอว่า หากการเรียนรู้เรื่องปรัชญาและศาสนาที่เรากำลังทำอยู่นี้ ไม่สามารถส่งผลต่อการสร้างรากฐานทางจิตวิญญาณให้กับสังคมตะวันตกได้แล้ว แสดงว่างานที่เราตราตรึงทำมาทั้งหมดล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง”

ด้วยแนวคิดก้าวหน้าเช่นนี้นั่นเอง ทำให้งานของเขาถูกใช้เป็นตำราพื้นฐาน โดยเฉพาะในด้านการศึกษาศาสนาของตะวันออก และด้านมานุษยวิทยา โดยเฉพาะการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชนชาติอื่น ซึ่งถือเป็นศาสตร์แขนงใหม่ที่ตะวันตกเพิ่งมาให้ความสำคัญจริงๆ อย่างไม่นานนัก

งานชิ้นสำคัญที่สุดของเอลิอาเด คือ การนำเสนอความคิดในเรื่องของ “ความศักดิ์สิทธิ์ (The Sacred)” เขาได้ทำลายกำแพงที่จำกัดความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ จากเดิมที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องมysterious หรือก็แค่เป็นภาพของวัตถุบูชาในความเชื่อทางศาสนาที่ล้าหลัง (ซึ่งถือเป็นวิธีที่ชาวตะวันตกมักจะใช้ตัดสินวัฒนธรรมอื่นมาโดยตลอด) เขาได้นำเสนอความหมายที่กว้างออกไป ครอบคลุมความหมายในเชิงคุณค่า ประสบการณ์ และการเปลี่ยนแปลงด้านใน (inner transformation) เพิ่มนัยทางความหมายให้กับโลก ดวงดาว จักรวาล ฤดูกาล และธรรมชาติสรรพสิ่งรอบตัว โยงใยเป็นวิถีชีวิตขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมอันซับซ้อนของวัฒนธรรมพื้นเมืองชาติต่างๆ เขาได้พยายามอธิบายให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของประสบการณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์ ในรูปของสัญลักษณ์(symbol) พิธีกรรม(ritual) และตำนานเทพปกรณัม(Myth) ซึ่งถักทอรวมกันเป็นองคาพยพทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อวิถีการมองโลก และการใช้ชีวิตของผู้คนในวัฒนธรรมนั้นๆ ได้อย่างเป็นองค์รวม งานของเขาจึงเป็นที่รู้จักและใช้อ้างอิงในหลากหลายสาขาวิชา ไม่เพียงแต่ทางด้านศาสนา แต่รวมไปถึงศาสตร์ทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา และนิเวศวิทยาแนวลิเกอีกด้วย

การศึกษางานของเอลิอาเด อย่างน้อยก็น่าที่จะเป็นแรงบันดาลใจ ให้เราเลือกที่จะโยงหัวใจกลับมาสู่คุณค่าดั้งเดิมอย่างไทยเราได้บ้าง แม้ปัจจุบันสังคมไทยจะยังคงตามกันฝรั่งอยู่ด้อยๆ แต่ในความเป็นจริงเราเองก็ยังคงหลงเหลือภูมิปัญญาและรากฐานทางวัฒนธรรมที่ยังสามารถที่จะหันกลับไป

เรียนรู้และเห็นคุณค่าในรากเหง้าของเราได้ ขึ้นอยู่กับว่าเราจะตระหนักรู้คุณค่า และเต็มใจที่จะกลับไป ค้นหาความหมายแท้จริงของรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเหล่านั้นหรือไม่ก็เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน คำานาน เรื่องเล่าท้องถิ่น เพลงหรือการละเล่นพื้นบ้าน วัฒนธรรมชนเผ่าและชนกลุ่มน้อยต่างๆ รวมถึงการตามหารากเหง้าทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของชนชาติไทยเอง ที่นับวันจะถูกกลบ เลือนไปมากเข้าทุกที

ในตอนต่อไปผู้เขียนจะขอก้าวถึงผลงานของเขาชิ้นหนึ่งที่มีชื่อว่า “คำานานกับความเป็นจริง (Myth and Reality)”